

Ewolucja struktury morfologicznej zabudowy kwartałowej Wrocławia na przykładzie obszaru pomiędzy ulicami Ducha Świętego, Kraińskiego, Jana Ewangelisty Purkyniego, placem Nowy Targ oraz Piaskową. Część I.

dr hab. inż. arch.
JUSTYNA KLESZCZ, PROF. UCZELNI
 Wydział Budownictwa i Architektury
 Politechnika Opolska
ORCID: 0000-0002-7571-6367

Niniejszy artykuł stanowi kolejny z cyklu tekstów podejmujących kwestię kompleksowej analizy procesu przekształceń w sposobie zagospodarowania kwartałów zabudowy śródmiejskiej na przykładzie Wrocławia. Ma on na celu ukazanie przekształceń, jakim podlega zabudowa w obszarze staromiejskim od momentu pojawienia się pierwszych form zabudowy na analizowanym obszarze, poprzez wytyczenie miasta lokacyjnego, aż do czasów współczesnych.

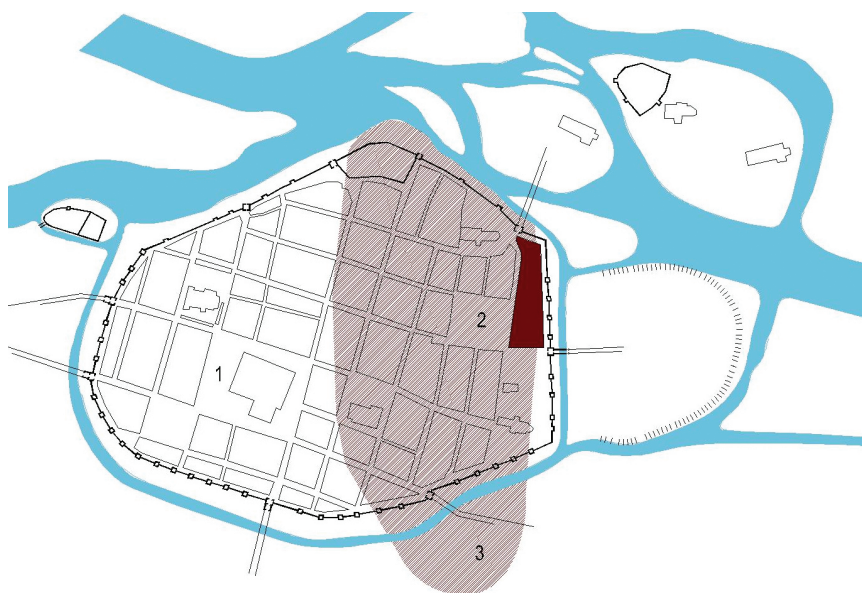
Niniejszy tekst stanowi kontynuację podjętego wcześniej wątku badań nad procesem przekształceń kwartałów zabudowy średniowiecznej w miastach Dolnego Śląska. Ze względu na stan udokumentowania oraz rangę samego miasta analizie poddano charakterystyczne kwartały Wrocławia. Jest to drugi artykuł z cyklu.

O ile pierwszy – wprowadzający tekst stanowił analizę kwartału, którego zarys oraz struktura przedstawia sobą układ typowy pod względem morfologicznym i historycznym dla Wrocławia, o tyle obszar badań prezentowanych w niniejszym tekście stanowi jeden z przypadków szczególnych. Położony na granicy miasta lokacyjnego w obrysie pierwszej linii murów miejskich Wrocławia, swój kształt zawdzięcza wypadkowej ukształtowania terenu oraz powiązań komunikacyjnych z obszarem Ostrowa Tumskiego.

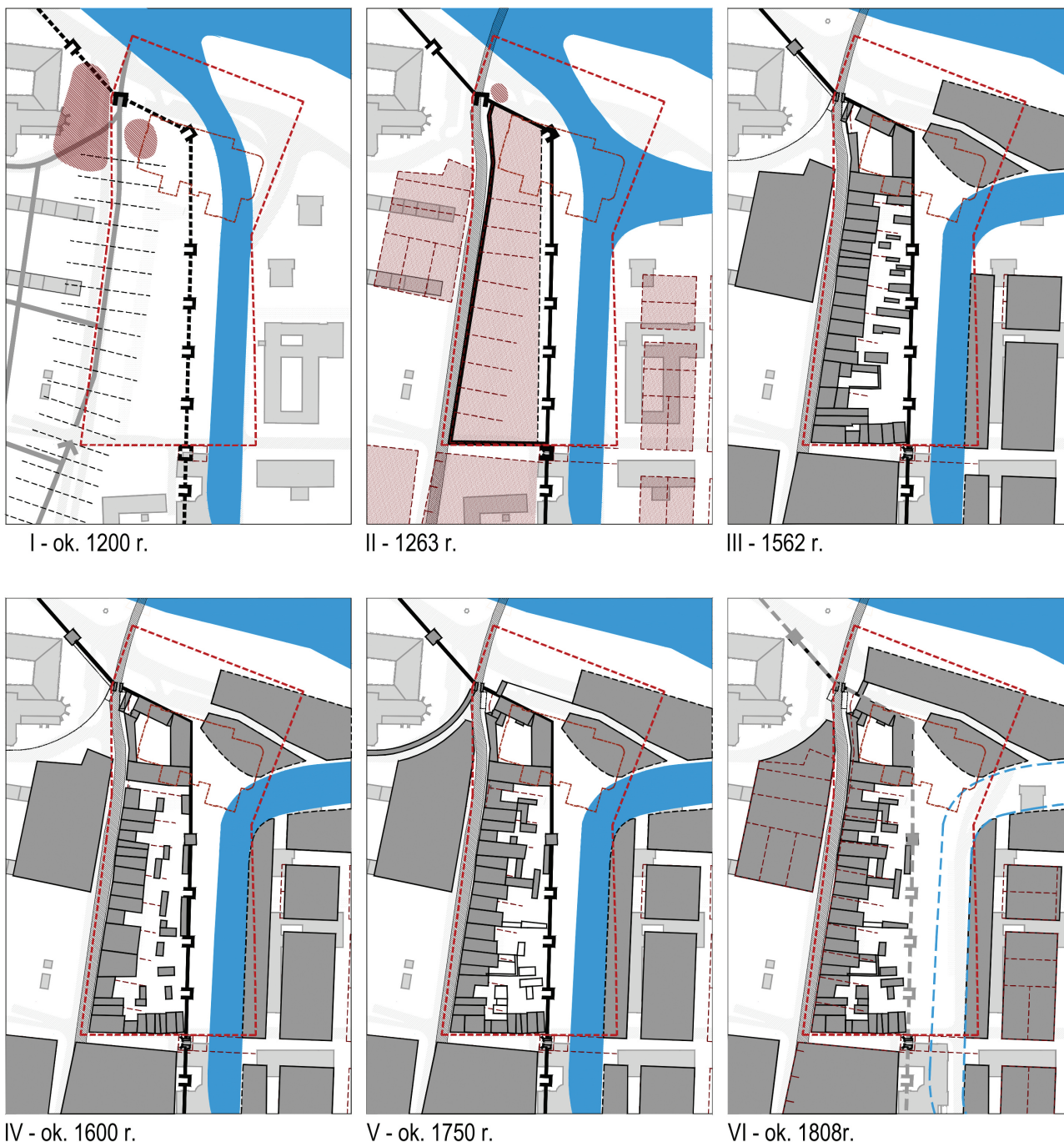
O ile samo etapowanie zabudowy przybiera w tym wypadku formę zbliżoną do typowych kwartałów śródmiejskich okresu pierwszej lokacji, o tyle sam proces ewolucji zabudowy jest już bardziej złożony niż w wypadku kwartałów usytuowanych wewnątrz siatki i o prostokątnym planie. Proces zmian, następujących najczęściej wolno, na drodze stopniowej ewolucji, był również

przerwany gwałtowniejszymi zmianami o charakterze rewolucyjnym, zmieniającymi strukturę, funkcję oraz formę zabudowy. Proces przeobrażeń wynikających z ogólnego

rozwoju społeczno-ekonomicznego miasta oraz przekształceń struktury, powiązanych ze zmianami własnościowymi, funkcjonalnymi oraz kulturowymi (w tym estetycznymi)

Rys. 1. Położenie analizowanego kwartału na tle planu lokacyjnego Wrocławia w obrębie pierwszej linii murów obronnych. 1: rynek; 2: pl. Nowy Targ; 3: zasięg osadnictwa przedlokacyjnego na podstawie źródeł archeologicznych. Kolorem czerwonym oznaczono położenie kwartału; źródło: opracowanie autorki na podstawie [2]

Rys. 2. Schemat rozwoju zabudowy kwartału w ujęciu chronologicznym od okresu przedlokacyjnego do momentu podjęcia decyzji o wyburzeniu fortyfikacji miejskich. Zabudowa sąsiadująca oraz układ komunikacyjny współczesny z obrysem zabudowy historycznej; źródło: opracowanie autorki

kolejnych stuleci, staje się obecnie udziałem większości miast, podlegających dynamicznym, wieloaspektowym przemianom.

Niniejsze badania skupiły się na analizie historyczno-morfologicznej, ukazującej ewolucję struktur miejskich jednego z kwartałów Wrocławia, położonego w obrębie, ale na granicy miasta lokacyjnego. Obecnie obszar ten jest wydzielony ulicami Ducha Świętego, Kraińskiego, Jana Ewangelisty Purkyniego, placem Nowy Targ oraz Piaskową, acz nie jest to pierwotna granica kwartału, początkowo ograniczonego w swojej najbardziej zwartej

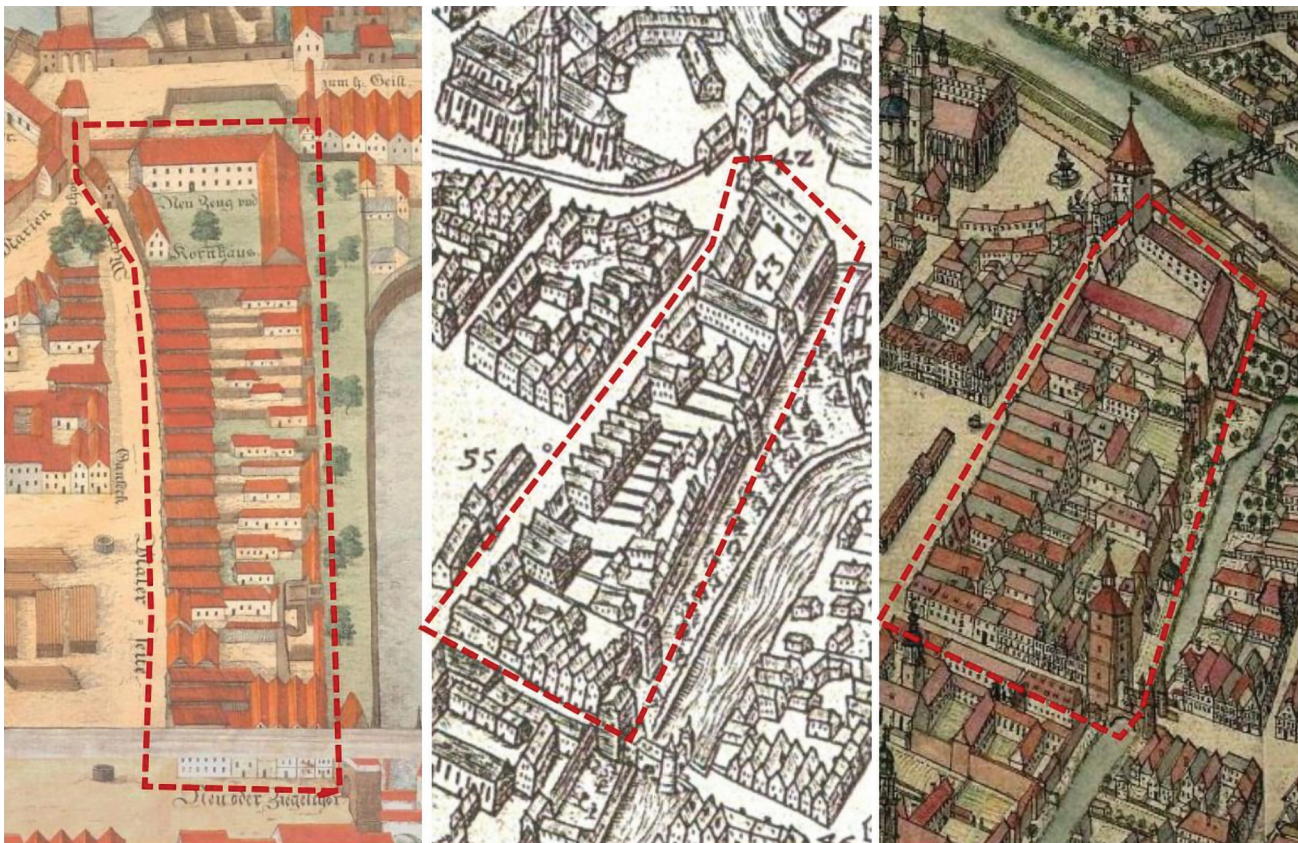
formie murami miejskimi od strony północno-wschodniej i wschodniej. Wybrany obszar charakteryzuje się dużą dynamiką zmian w historii ze względu na swoje położenie względem handlowego traktu przedlokacyjnego, którego przebieg oznacza Małgorzata Chorowska [1] i który był wyznaczony przez kierunek z Czech do Wielkopolski. Duże zmiany, które dokonały się na wspomnianym obszarze zasadniczo na trzech etapach – w związku z rozebraniem murów miejskich w 1808, wyburzeniem Arsenалу Piaskowego 1906 oraz w związku ze zniszczeniami drugowojennymi – pozwalają opisać

w pigułce procesy, które doprowadziły do przeobrażenia charakteru i struktury zabudowy od obszaru istotnego pod względem obronności aż po ujednoliconą tkankę miejską o dużym walorze krajobrazowym.

Analizowany obszar jest obecnie ograniczony ulicami: Ducha Świętego (przed 1945 r. Heiligegeiststrasse), Kraińskiego (Münz Strasse), Jana Ewangelisty Purkyniego (Breite Strasse), placem Nowy Targ (Der Neumarkt) oraz Piaskową (Alte Sandstrasse) i Placem Nankiera (Ritter Platz).

Kwartał ten nie został nigdy przebadany jako całość. Ze względu na swoje

Rys. 3. Fragmenty planów widokowych: Barthela Weinaera z 1562 roku (kopia Partscha z 1826 r.), Vrooma i Grossa (1594) oraz Bernharda Wenera (1750) ukazujące zabudowę analizowanego kwartalu; źródło: [19], [20], [21]

charakterystyczne położenie w tkance urbanistycznej Wrocławia i obecność w obrębie kwartalu, na jego granicy wyznaczonej lokalizacją istotnych, równie charakterystycznych elementów, nie był on nigdy analizowany jako całość, a jedynie jako tło dla występowania w jego obrębie w różnych okresach historycznych elementów, takich jak: dwie bramy miejskie – Piaskowa (św. Marii) oraz Krupnicza (Nowego Miasta), Arsenał Piaskowy, Hala Targowa czy fortyfikacje miejskie.

Podstawowym celem niniejszego opracowania nie jest analiza struktury historycznej zabudowy, a jedynie sposób jej funkcjonowania jako jednostki – fragmentu tkanki urbanistycznej, podstawowej komórki tworzącej obszar staromiejski – typowej w formie i bogatej w historię.

Metoda badań

Przyjęta metoda badawcza zakładała podział prowadzonych badań na dwa etapy. Pierwszy z nich obejmował przeprowadzenie kwerendy archiwalnej w zakresie układu urbanistycznego analizowanego obszaru oraz obiektów historycznych na nim się znajdujących, jak również studia literaturowe dotyczące analizowanego obszaru Wrocławia. Dzięki analizie materiałów źródłowych uzyskano szeroki zakres wiedzy co do pierwotnego stanu zagospodarowania działki oraz etapowania jej zabudowy. Na drugim etapie przeprowadzono analizę morfologiczną

i opracowano schemat przekształceń kwartalu wraz z opracowaniem typologicznym.

Przyjęte kryteria oceny funkcjonalnej jednostki urbanistycznej:

- chronologia zmian w morfologii zabudowy obrazująca przestrzenny sposób przekształceń tkanki miejskiej;
- proces zmiany struktury i poziomu jej sformalizowania na kolejnych etapach rozwojowych;
- analiza odwrotna zmian struktury i czynników je wywołujących wraz z systematyką tych czynników;
- przekształcenia struktury kwartalu wynikające z uwarunkowań egzogenicznych.

Przeobrażenia struktury kwartalu Okres przedlokacyjny

Analizowany teren, zgodnie z rekonstrukcją wykonaną przez Chorowską [1, s. 78], leżał w obszarze osadnictwa przedlokacyjnego na terenie lewobrzeżnego Wrocławia, które pochodziło jeszcze z ok. 1200 roku. Leżał przy szlaku handlowym w osi północ-południe, biegnącym od Czech w stronę Wielkopolski poprzez wyspę Piasek i przez większość badaczy utożsamianym w swej północnej części z przebiegiem ul. Piaskowej. Liczne badania prowadzone na tym terenie skupiały się głównie na obszarze Nowego Targu i kwartałów przyległych w związku

z ożywioną działalnością inwestycyjną w tym obszarze w początku XXI wieku [2], [3], [4], [5], [6], [7].

Północny narożnik obecnego nieforemnego kwartalu stanowiła granica przeprawy przez Odrę w stronę Wyspy Piasek, zaś granicę zachodnią wyznaczał trakt prowadzący bezpośrednio do niej i pokrywający się z traktem handlowym do Wielkopolski. Północną i wschodnią naturalną granicę stanowiły rzeki: Odra oraz Oława, u ujścia której zlokalizowano wspomnianą wyżej przeprawę (rys. 2, I).

Problem początków osady protomiejskiej na terenie obecnego Wrocławia i jej rozwoju przestrzennego jest w literaturze przedmiotu szeroko dyskutowany od dłuższego już czasu. Zgodnie z najnowszym stanem badań, potwierdzających m.in. tezy Józefa Kaźmierczaka z końca lat 60. XX w. o datowaniu osady lewobrzeżnej Wrocławia na XI wiek, pierwsze funkcje miejskie na analizowanym obszarze pochodzą właśnie z tego okresu [8], [9]. Jerzy Piekalski za Martą Młynarską-Kaletynową [10] podaje, że obecny kwartał znajdował się w obszarze osady rzemieślniczo-targowej, a na jego terenie znajdowały się: targ osady lewobrzeżnej (hipotetyczna lokalizacja) oraz karczmia opactwa augustianów [8, s. 46] w północnym krańcu, w okolicach przeprawy przez Odrę. Ze względu na ówczesną linię brzegową w tym miejscu można

zatożyć, że karczma ta znajdowała się wewnątrz późniejszych murów miejskich, choć Piekalski oznacza ją jako zlokalizowaną już poza murami przy Bramie Piaskowej [8, s. 71].

Lokacja

Pierwotna parcelacja kwartału została wytyczona ok. 1263 roku wraz z powstaniem założenia placu Nowy Targ i działaniami dążącymi do uporządkowania tej części miasta. W tym samym czasie zostało założone tzw. Nowe Miasto, na wschód od Białej Otawy, o wielkości parceli identycznej jak parcelacja przy Rynku, nie zaś jak ta z obszaru Nowego Targu [1, s. 84]. Całość przemian, które doprowadziły do uregulowania tego obszaru, opisała dokładniej Chorowska [1, s. 86–87], zaznaczając rolę w całym procesie konieczności wpisania się w istniejący kontekst urbanistyczny, z elementami charakterystycznymi wyznaczonymi przez parcelację miasta, przebieg traktu wzdłuż ul. Piaskowej, lokalizacji Nowego Miasta oraz bramy miejskiej i mostu łączącego go ze starszą częścią Wrocławia (rys. 2, II).

Brama Krupnicza, powstała przy przeprawie, wyznaczyła, odchyloną od kierunku parcelacji Nowego Targu w stronę północną, granicę kwartału wzdłuż obecnej ulicy Purkyniego, wyznaczając kolejny charakterystyczny narożnik analizowanego kwartału.

Informacje z lat 1303–1305 przytaczane przez Golińskiego [11, s. 28] wskazują jednoznacznie, że w tym czasie już zarówno Brama Piaskowa (zwana też Bramą św. Marii), jak i Brama Krupnicza (zwana Bramą Nowego Miasta) istniały w wersji ukończonej, przynosząc dochody, nie generując jednocześnie dla miasta kosztów związanych z ich budową i wykończeniem. To pozwala datować powstanie elementów fortyfikacji w tym miejscu na okres przed 1299 rokiem. Ich przebieg, a przede wszystkim liczba baszt, są trudne do odtworzenia ze względu na późniejsze radykalne przekształcenia tego obszaru. Romanow natomiast w swoich badaniach z 2000 roku wykazuje, że dopiero w czasie drugiej lokacji Wrocławia w latach 1318–48 Brama Piaskowa (jeszcze wtedy baszta) została udrożniona (na co wskazują odkryte przebiegi w jej murze) i przekształcona w bramę [12, s. 121], [13, s. 133, 135]. Stąd też wniosek o braku w północnym narożniku analizowanego miejsca bramy do początku XIV wieku, podważający koncepcję szlaku handlowego opisanego wcześniej przez Chorowską [13, s. 142].

Jednocześnie nie do końca jasna jest kwestia, czy północno-wschodni narożnik muru miejskiego zaopatrzonej był w basztę (co sugeruje Bimler [14, s. 11–13]), czy, jak to przedstawia Romanow, w tym miejscu łączą się dwie proste kurtyny muru, w czasie budowy arsenału stanowiące jego zewnętrzną linię (rys. 2., II i III).

Rys. 4. Plac przed Bramą i Arsenalem Piaskowym, widok z XVIII wieku autorstwa Johanna Matthiassa Steidlina (1717–1754); źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Arsenal_Piaskowy#/media/Plik:Brama_i_Arsenal_Piaskowy.jpg [dostęp: 29.01.2023]

Parcelacja kwartału objęta wyznaczenie 9 parcel wzdłuż ul. Piaskowej od wysokości Nowego Targu aż do wysokości kwartału przyległego do placu od północy. Pozostała, północną część działki od strony Bramy Piaskowej zajmował już pałac biskupów lubuskich. Został on jednak wyburzony pod późniejszą budowę, również już nieistniejącego, Arsenału Piaskowego [15, s. 42] w 1511 roku. Szerokość parcel wynosiła 60 stóp [1 stopa = 31,3 cm], przy czym ich głębokość od wschodu ograniczał mur miejski [1, s. 69], który w związku z brakiem fortyfikacji Nowego Miasta w tym akurat fragmencie nie stracił funkcji obronnej [16, s. 196].

Pałac biskupów lubuskich był po raz pierwszy wzmiankowany dopiero w 1346 roku [17, s. 125], [12, s. 121], a już 1 grudnia 1511 r. został on wykupiony przez radę miejską i wyburzony, a w tym miejscu w 1519 roku wybudowano spichlerz i arsenał miejski.

Jak zauważa Goliński [16, s. 196–197], nie wytyczono ulicy wychodzącej na wschód w kierunku Nowego Miasta zgodnie z układem kwartałów po drugiej stronie Nowego Targu z narożą północnego, w związku z tym uzyskano kwartał o niemal podwójnej długości i granicy wschodniej wyznaczonej przez mur miejski skośny do pierzei ul. Piaskowej i zwięzający się w stronę północną. Głębokość działek uzyskanych w ten sposób sięgała od 71 do 11 łokci, ograniczona koniecznością utrzymania ulicy przymurnej [16, s. 196].

Plan widokowy miasta z 1562 roku Barthela Weinerja pokazuje, że w związku z pełnieniem funkcji obronnej mur nie został obudowany ani nie stał się fragmentem funkcji miejskiej, jednak dość szybko zabudowania oficynowe działek zaczęły sięgać jego kurtyny [17, s. 128]. Jak podaje Goliński, na odcinku „Pod Malarzami”, czyli północnym

odcinku ul. Piaskowej do linii Nowego Targu, wysztatcilo się 21 posesji (lub 22, w zależności od tego, czy Arsenał Piaskowy traktowany jest jako jedna czy dwie parcele (rys. 2., III)). Choć Goliński twierdzi, że mur miejski pełnił swoje funkcje, to jednak już na wspomnianym widoku zauważyć można wtórne przebiegi w murze na teren przy fosie, gdzie zorganizowane zostały ogrody [18, s. 211].

Jak podaje Maciej Małachowicz [18], układ urbanistyczny okolic Nowego Targu uległ w średniowieczu przekształceniom w wyniku zmian i rozdrobnienia własności. Zmiany polegały głównie na wydzieleniu nowych parcel poprzez podział długości działek narożnych oraz przez podział ich szerokości. Czasami następowało również ich wtórne łączenie.

Sześć pierwszych parcel kwartału od południa nie sięgało muru [16, s. 197] z powodu, w pierwszej kolejności – wprowadzenia wtórnej parcelacji poprzecznej od strony południowej w kierunku bramy Nowego Miasta, zaś potem dodatkowo w wyniku wydzielenia z tyłów czterech z nich dodatkowej parceli poprzecznej. W związku z tym miały one typową długość 66 łokci. Działki przy Nowym Targu były mało zróżnicowane i miały przeciętną dla Nowego Targu szerokość. Na 10 wspomnianych działek trzy wyraźnie różniły się szerokością – dwie po 10–12 łokci oraz jedna 24 łokcie. Duże zróżnicowanie szerokości, w tym znaczne rozdrobnienie działek, dowodzi, że podziały wtórne były w tym rejonie intensywne. Dane dotyczące szerokości parcel i ich wtórnego podziału dostarcza przytaczany przez Golińskiego rejestr czynszów murnych z połowy XIV wieku [17, s. 129–130]. Od strony północnej kolejne posesje stykające się z murem miejskim liczyły odpowiednio

VII - 1808 - 1866 r.

VIII - 1866 - 1880 r.

IX - 1881 - 1890 r.

X - 1891 - 1900 r.

XI - 1906-1945 r.

Rys. 5. Schemat rozwoju zabudowy kwartalu w ujęciu chronologicznym, od momentu pierwszych przekształceń wynikających z podjęcia decyzji o wyburzeniu miejskich fortyfikacji aż do okresu przed 1945 r. Zabudowa sąsiadująca oraz układ komunikacyjny współczesny z obrysem zabudowy historycznej; źródło: opracowanie autorki

66, 24, 52, 30, 3, 8, 11, 17, 6,5, 6,5, 13, 48 tokci.

Wtórna parcelacja pierzei południowej doprowadziła do wydzielenia 6 parcel, z czego jedna powstała przez podział poprzeczny, zaś 5 pozostałych – w wyniku podziału 2 dużych posesji, o pierwotnych wymiarach 25 x 60 do 66 tokci [17, s. 129]. W świetle powyższego widać, że podział parcelacyjny ukształtował się w XIV wieku i przetrwał w prawie niezmięnionej formie aż do wieku XIX.

Wspomniany już plan widokowy Weinaera wykazuje wtórny podział na 21 (22) parcel pierzei zachodniej oraz na 6 – wtórnie utworzonej pierzei południowej. Wybudowany w latach 1512–1519 (Leksykon architektury Wrocławia podaje datę późniejszą – 1525 lub 1532 [22]) bezpośrednio przy Bramie

Piaskowej Arsenał Piaskowy [15, s. 42] został ukazany jako 4-skrzydłowa budowla z wewnętrznym dziedzińcem, której dwa skrzydła prostopadłe do pierzei zachodniej miały dachy w układzie szczytowym, zaś mniejsze i niższe skrzydło pomiędzy nimi w układzie kalenicowym nie stykało się z pozostałymi (rys. 4). Drugie ze skrzydeł prostopadłych zajmowało całą szerokość parceli, zaś sam Arsenał opierał się bezpośrednio na murze miejskim. Kolejnych 14 parceli miało dachy w układzie szczytowym. Dopiero następne dwie, zdecydowanie szersze, charakteryzują się układem kalenicowym. Kwartał kończą trzy parcele w układzie szczytowym. W wypadku pierzei południowej narożna kamienica usytuowana jest szczytem w stronę Nowego Targu, podobnie jak kolejna,

zaś skrajne cztery, jak wspomniano wcześniej – zdecydowanie węższe, usytuowane były w układzie szczytowym.

O trzydzieści lat młodszy plan widokowy Frederika Hendriksa Vrooma i Friedricha Grossa [20] (1594) (rys. 2., IV) oraz dużo późniejszy plan Bernharda Wernera [21] (1750) (rys. 2., V) ukazują jedynie niewielkie różnice w zagospodarowaniu poszczególnych parcel, w tym wtórny podział i przekształcenie jednego z szerszych budynków kalenicowych przy placu Nowy Targ na obiekty w układzie szczytowym, oraz parcel sąsiadujących z Arsenalem ze szczytowych na kalenicowe, i związane z tym zwężenie traktu. Wtórny podziałem, a w związku z tym zwężeniem fasad, uległy również budynki szczytowe od strony wieży Nowego Miasta. Ostatecznie pojawia

się tam 6 parceli z budynkami również w układzie szczytowym.

Lata 1807–1906

Kolejną znaczącą zmianą, po budowie Arsenatu Piaskowego, było stopniowe wyburzenie umocnień, w tym bram i murów miejskich po kapitulacji Wrocławia w 1807 roku. Jak podaje Kolouszek [15, s. 93], fortyfikacje te były rozbiierane etapowo do połowy XIX wieku (rys. 2., VI).

Brak bardziej szczegółowych danych co do etapowania tego zamierzenia, jednak już plan Sadebecka [23] z 1866 roku ukazuje stopniowe zabudowywanie przestrzeni po wyburzonych wieżach, bramach oraz części murów, na tym etapie jeszcze w formie poszerzenia parceli pierwotnych (rys. 2., VII). Pojawiające się zabudowania nawiązują do pierwotnej linii fortyfikacji, można więc wnioskować o przynajmniej częściowym wykorzystaniu, na pierwszym etapie zagospodarowania, murów miejskich do wtórnej zabudowy budynkami oficynowymi (rys. 5., VII–X). W związku z tym zachowany został szereg elementów dawnych umocnień, jak narożny fragment murów już wcześniej wykorzystany jako ściana zewnętrzna arsenatu zgodnie z zachowaną inwentaryzacją z 1905 roku oraz rekonstrukcji Edmunda Małachowicza [24, s. 38], z dobudowanymi od wschodu czterema masywnymi przyporami, zachowana Baszta Niedźwiadka oraz fragmenty murów stanowiących ściany budynków oficyn. W połowie XIX wieku oprócz faktycznego zagęszczenia zabudowy poprzez rozbudowę oficyn, co zresztą następowało w podobnym stopniu w całym obszarze Starego Miasta, niewiele się zmieniło dla struktury urbanistycznej kwartału.

Zasypanie fosy miejskiej po wschodniej stronie analizowanego obszaru, które również nastąpiło w tym okresie, pozwoliło na przesunięcie granicy kwartału dalej na wschód i obustronne poszerzenie kwartałów Starego i Nowego Miasta leżących pierwotnie na przeciwległych brzegach Oławy Miejskiej. Oficjalnie proces likwidacji wrocławskich fortyfikacji, w tym fosy, trwał w latach 1807–1869, jednak w wypadku odcinka stanowiącego granicę kwartału po wyburzeniu fortyfikacji można to określić nieco precyzyjniej. Na planie wydanym w 1824 roku przez Johanna Davida Grusona [25, s. 178–179] jest ona jeszcze na tym fragmencie przedstawiona, zaś na planie sporządzonym około 1843 roku – już jej tam nie ma [25, s. 239].

Plan Sadebecka [23] nie wykazuje również większych zmian w układzie parcelacyjnym od czasów pojawienia się wtórnych podziałów oznaczonych w planie widokowym Weina. Zmianom ulegały wysokości zabudowy, co jest charakterystyczne zasadniczo dla całej zabudowy Starego Miasta we Wrocławiu. Całość uległa podwyższeniu, osiągając pod koniec XIX wieku swoje ostateczne gabaryty. W tym

momencie widać jeszcze, że zabudowa dostępna była jedynie z trzech stron, poza wschodnią, która jeszcze w 1866 roku miała charakter półprywatnych już oficyn i mocno wydużonych, wielodziedzińcowych wnętrz kwartałowych. Analizowany obszar był gęsto zabudowany, z niewielkimi wewnętrznymi dziedzińcami, prawie pozbawiony zieleni, która dotychczas była dostępna od strony fosy miejskiej poza obrysem murów, a po jej likwidacji – stopniowo przekształcona na pierzeję wschodnią kwartału.

Bibliografia

- [1] Chorowska M., 2010. Rekonstrukcja sieci dróg Wrocławia w XIII w., Piekalski J. i Wachowski K. (red.), *Ulice średniowiecznego Wrocławia*, „Seria Wratislavia Antiqua”, t. 11, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, s. 76–89.
- [2] Kmiecik P., Szwed R., 2022. Wczesnośredniowieczne znaki garncarskie z wykopalisk przy pl. Nowy Targ we Wrocławiu, „Sztka i Ceramika”, (3), s. 43–46.
- [3] Eysymontt R., 2006. Wrocławski Nowy Targ. Jego dzieje i rewaloryzacja, „Quart” (1), s. 55–73.
- [4] Eysymontt R., Krzywka E., 2006. Plac Nowy Targ we Wrocławiu – reaktywacja?, „Ochrona Zabytków”, (2), s. 41–56.
- [5] Niezgodna J., 2005. Zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni w rejonie placu Nowy Targ, Buśko C. (red.), *Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu w XII–XIV wieku*. Badania na placu Nowy Targ, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław, s. 69–84.
- [6] Buśko C., 2005. Wrocław u progu lokacji, Buśko C. (red.), *Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu w XII–XIV wieku*. Badania na placu Nowy Targ, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, Wrocław, s. 177–194.
- [7] Piekalski J. i Wachowski K. (red.), 2010. Ulice średniowiecznego Wrocławia, „Seria Wratislavia Antiqua”, t. 11, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii.
- [8] Piekalski J., 2014. Praga, Wrocław i Kraków. Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przełomu, „Złota Seria Uniwersytetu Wrocławskiego”, t. 8, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Wrocławskiego.
- [9] Kaźmierczak J., 1966–1970. Wrocław Lewobrzeżny we wczesnym średniowieczu, cz. 1–2, Wrocław.
- [10] Młynarska-Kaletynowa M., 1986. Wrocław w XII–XIII wieku. Przemiany społeczne i osadnicze, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- [11] Goliński M., 1986. Fortyfikacje miejskie Wrocławia XIII–XIV w., „Studia i materiały do historii wojskowości”, t. XXIX, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 987, s. 23–42.
- [12] Romanow J., Romanow M., 2006. Średniowieczna studnia przy baszcie Bramy Piaskowej we Wrocławiu, „Silesia Antiqua”, t. 43, s. 121–127.
- [13] Romanow J., 2001. Chronologia Bramy Piaskowej w świetle wyników badań wykopaliskowych w roku 2000, „Silesia Antiqua”, t. 42, s. 133–147.
- [14] Bimler K., 1940. Die Schlesische Massive Wehrbauten, t. 1, Fürstentum Breslau, Heydebrand-Verlag: Breslau.
- [15] Kolouszek S., 2014. Fortyfikacje Festung Breslau, ARCHIWUM-SYSTEM, Jelenia Góra.
- [16] Goliński M., 2018. Przemiany placu w późnym średniowieczu i w czasach wczesnonowoczesnych w świetle źródeł pisanych, Piekalski J. i Wachowski K. (red.), *Rytm rozwoju miasta na kulturowym pograniczu*. Studium strefy placu Nowy Targ we Wrocławiu, „Seria Wratislavia Antiqua”, t. 23, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, s. 195–209.
- [17] Goliński M., 1997. Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia (przestrzeń – podatnicy – rzemiosło), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- [18] Małachowicz M., 2018. Analiza architektoniczna przemian zabudowy wokół placu Nowy Targ w średniowieczu i w czasach wczesnonowoczesnych, Piekalski J. i Wachowski K. (red.) *Rytm rozwoju miasta na kulturowym pograniczu*. Studium strefy placu Nowy Targ we Wrocławiu, „Seria Wratislavia Antiqua”, t. 23, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, s. 208–217.
- [19] Weiner B., 1562 (1862). *Contrafactur der Stadt Breslau*, Wyd. Carl Foerster 1826, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/120883/edition/110177#description> [dostęp: 19.01.2023].
- [20] Vroom F.H., Gross F., 1587. *Wratislavia*. Braun G., Hogenberg F. (red.), „Civitates Orbis Terrarum”, t. 4, Colonia 1588. <https://polska-org.pl/798308.foto.html>.
- [21] Werner F.B., 1750. „Topographia oder Prodrum Delineati Silesiae Ducatus”, t. 1, rękopis w zbiorach BUWR. <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/7114/edition/14302/content> [dostęp: 20.01.2023].
- [22] Eysymontt R., 2011. Arsenał Piaskowy. Leksykon architektury Wrocławia, R. Eysymontt, J. Illkosz, A. Tomaszewicz, J. Urbanik (red.), Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 275.

[23] Sadebeck M., 1866. Plan von Breslau. Section 14, 15, Lith. Institut von Heinrich Putz, Breslau, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/37904/edition/40249/content> [dostęp: 20.01.2023].

[24] Małachowicz E., 1985. Stare miasto we Wrocławiu. Rozwój urbanistyczno-architektoniczny. Zniszczenia wojenne i odbudowa, PWN, Warszawa–Wrocław.

[25] Lukaszewicz P. (red.), 2008. *Ikonaografia Wrocławia*, t. 1. Grafika. Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław.

[26] Gryglewska A., 2011. Hala targowa. Leksykon architektury Wrocławia, R. Eysymontt, J. Illkosz, A. Tomaszewicz, J. Urbanik (red.), Wydawnictwo Via Nova, Wrocław, s. 226–227.

[27] Kleszcz J., 2022. Nowy kwartał Wrocławia – próba zdefiniowania typologii, „Builder”, 11 (304), s. 20–25.

DOI: 10.5604/01.3001.0016.2608

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA

Kleszcz Justyna, 2023. Ewolucja struktury morfologicznej zabudowy kwartałowej Wrocławia na przykładzie obszaru pomiędzy ulicami Duchy Świętego, Kraińskiego, Jana Ewangelisty Purkyniego, placem Nowy Targ oraz Piaskową. Część I, „Builder” 3 (308). DOI: 10.5604/01.3001.0016.2608

Streszczenie: Niniejszy artykuł stanowi kolejny z cyklu tekstów podejmujących kwestię kompleksowej analizy procesu przekształceń w sposobie zagospodarowania kwartałów zabudowy śródmiejskiej na przykładzie Wrocławia. Ma on na celu ukazanie przekształceń, jakim podlega zabudowa w obszarze staromiejskim od momentu pojawienia się pierwszych form zabudowy na analizowanym obszarze, poprzez wytyczenie miasta lokacyjnego, aż do czasów współczesnych. Analizy dokonano na przykładzie wrocławskiego kwartału położonego w obrębie miasta lokacyjnego i ograniczonego ulicami Duchy Świętego, Kraińskiego, Jana Ewangelisty Purkyniego, placem Nowy Targ oraz Piaskową, czyli obszaru istotnego historycznie dla miasta ze względu na położenie bezpośrednio przy murach miejskich od strony Ostrowa Tumskiego.

Słowa kluczowe: Wrocław, kwartał, parcelacja, urbanistyka, Brama Piaskowa, Hala Targowa

Abstract: EVOLUTION OF MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF WROCLAW QUARTER DEVELOPMENT.

The paper is another in a series of texts dealing with the issue of a comprehensive analysis of the transformation process in the way of developing downtown quarters on the example of Wrocław. It aims to show the transformations that the old town area development have undergone since the appearance of the first forms of buildings in the analyzed area, through the delineation of the chartered town, up to the present day. The analysis was carried out on the example of the quarter in Wrocław, located within the charter city and limited by streets: Duchy Świętych, Kraińskiego, Jana Ewangelisty Purkynie, Nowy Targ Square and Piaskowa, i.e. an area historically significant for the city due to its location directly at the city walls from the side of Ostrow Tumski.

Keywords: Wrocław, quarter, parcelling, urban design, Sand Gate, Market Hall